

İktisat Tarihi I

3-4 Kasım 2016

Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Temel Değerleri

- Osmanlı iktisat tarihinin ahlak ve zihniyet dünyası ile ilgili değerler konusunda karşımıza çıkan ilk değer eşitlikçi eğilimin hakim bulunmasıdır.
- Ekonominin hakim sektörü olan ziraatte toprağın üretici köylü aileleri arasında eşite yakın oranlarda bölüştürülmekte olduğunu görüyoruz

- Toprakta mülkiyetin devlete ait bulunmasının pratikteki amacı kaynak dağılımını eşitlikçi bir denge içinde tutmaktı.
- Osmanlı zihninde bulduğumuz bir diğer değer demeti de rekabet ve çatışmanın yerine işbirliği ve dayanışma değerlerine öncelik tanınmasıdır.
- Esnaf örgütleri uyacakları kuralları ve yöneticileri kendileri serbestçe otonomi içinde belirlerdi.

- İtidal ve aşırılık kutuplaşmasında Osmanlılar itidali temel değer olarak zihinlerine yerleştirmiştir.
- Üretim ve tüketimde itidal, hatta itidale uymakta bile itidal temel değerler arasındaydı.
- Bu ilkeler Osmanlı zihninin ekonomiye ait idrakinin kategorileri gibidir
- Siyasal güçle ekonomik güç arasında karşılıklı etkileşim Batı'da vardır. Osmanlı sisteminde bu, tek yönlüdür. Hakim olan siyasettir.

- Ekonominin idamesi için zorunlu olan ve büyük çapta sermaye gerektiren işlerde genel ve yaygın olarak yabancı sermayeyi tercih ettiler.
- Azınlıklar siyaseti etkileme şansına sahip olmadıkları için tercih edildiler ve bu imkanlara sahip oldular.
- Devlet maliye-iltizam sektörünü sarraflara faiz iznini de vererek bırakmış olmakla bu mekanizmanın işlemesine ait objektif temeli sağlamış oluyordu.

- **KURULUŞ** _____
- İslam'ı yaymak ve yüceltmek, Osmanlı toplumunun en önemli esin kaynağını oluşturuyordu.
- Osmanlı Devleti'ni yalnızca göçebe veya Müslüman Türklerin kurduğu bir imparatorluk olarak yorumlamak doğru değildir.
- İki yüzyılı aşan bir süre devam eden nüfus hareketleri Anadolu'nun etnik bileşiminde önemli değişiklikler yarattı.

- Osmanlı Devleti'nin maddi temelleri Türk-İslam kökenli unsurlar ve yapılarla sınırlı değildir.
- Osmanlı tarihinin ilk yüzyılını göçebe-otlakçılığın yaygın olduğu ancak göçerlerin toprağa yerleşmeye başladığı yapılar ile merkezi devletin görece gücünün zayıflamış olduğu bir diğer toplum arasındaki ilişkiler, çerçevesinde ele almak gerekiyor
- 14. yy'ın ikinci yarısında ve 15. yy'ın ilk yarısında hem Bizans Devleti, hem de Balkanlar'daki küçük prenslikler oldukça güçsüz durumdaydılar

- İlk aşamada fethedilen topraklarda var olan mülkiyet ve üretim ilişkilerine dokunulmadı.
- Osmanlı yöneticileri fethedilen topraklarda yalnızca kurumsal ve idari değişikliklerle yetinmenin yeterli olmayacağını bilincindeydiler.
- 16. yüzyıl ortalarında Balkanlar nüfusunun yaklaşık dörtte birinin Müslüman olduğu görülmektedir
- 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlıların güçlenmelerinin bir diğer önemli nedeni de uzun mesafeli ticaretin canlanmasını sağlamalarıdır.

- Osmanlı Beyliđinin s¼rekli olarak genişlemesi ordunun temel vurucu g¼c¼n¼¼ oluşturan sipahilerin ağırlığının artmasına yol ağtı.
- Tařrada yerel aileler ile merkezi devlet arasındaki gerginlik ve çelişkiler Osmanlı toplumsal kuruluşuna damgasını vurmaya devam etti.
- Osmanlı Devleti'nin Avrasya'da, ticaret yollarının kavşağı bir coğrafyada varlığını nasıl altı y¼zyıl s¼rd¼rebildiđi

- Önce K.Batı Anadolu'da ve daha sonra Balkanlarda Müslüman ve Hıristiyanların, iç içe yaşadığı bir coğrafyada Osmanlılar nasıl başarılı oldular.
- Osmanlı devlet ve toplumunun 19. yüzyıl öncesinde kapitalizme giden kurumsal değişiklikleri gerçekleştirdiğini söylemiyoruz.
- Kimi kurumlar değişirken geleneksel Osmanlı düzeninin en önemli unsurları 19. yüzyıla kadar varlıklarını değişmeden sürdürebildiler.

- Osmanlıların esneklik ve pragmatizmine, müzakere etme ve uzlaşma eğilimlerine pek çok konuda örnek vermek mümkündür.
- **KLASİK DÖNEMDE TOPLUM, EKONOMİ ve MALİYE**
- Osmanlı tarihçileri arasında Klasik Dönem olarak da adlandırılan 16. yy Osm. Devleti'nin en parlak dönemidir.
- 16. yüzyılda Osmanlı toplumsal kuruluşu 19. Yüzyıl öncesindeki en merkeziyetçi dönemini yaşamıştır

• TOPLUMSAL YAPI

- Artığı yaratanlarla artığa el koyanları vergi verenlerle vergi toplayanları birbirlerinden ayırmak gereklidir.
- 16. Yüzyıl Osmanlı toplumunda da ekonomi esas olarak tarımsal faaliyetlere dayanıyordu.
- Toplam nüfusun yaklaşık % 10 kadar bir bölümü ise kentlerde oturuyor ve zanaatlarla ve diğer tarım dışı faaliyetlerle uğraşıyordu.

- Reaya olarak adlandırılan kesimlerin yanı sıra, Osmanlı toplumunda yaratılan artığın bir bölümüne el koyan bir sınıf daha var.
- Osmanlı Devleti'nde merkezi devletin hangi toplumsal kesimlerin eline geçeceği büyük mücadelelere konu olmuştur.
- Devşirme sistemi toplumun etnik kökenleri farklı bir bölümünü, diğer kesimlerinden soyutlayarak belli görevler için yetiştirmek olarak özetlenebilir.

- Savaşlarda yararlık gösteren kullar ve reaya kökenli askerler devlet mülkiyetindeki tarımsal toprakları yönetmek üzere atanabiliyorlardı.
- Yönetici ya da askeri sınıf içindeki üçüncü sınıfı ise ulema ya da İslam ilimleri uzmanları olarak din, eğitim ve yargı işlerine bakanlar oluşturuyordu.
- Anadolu'da tarım, emek ve toprak dengelerine baktığımızda 16. yyda tarımla uğraşan nüfusun ekilebilir topraklara göre sınırlı kaldığı söylenebilir.

- Tarımla uğraşan nüfusun sınırlı kalması ve ekilebilir toprakların varlığı ile devletin topraktaki mülkiyet biçimlerine müdahalesi Anadolu'da büyük işletmelerin yaygınlaşmasını engellemiştir.
- Kapitalizm öncesi toplumların ölçütleriyle 16. yüzyıl Osmanlı köylerinin kapalı, kendi kendilerine yeterli birimler oluşturduğunu söylemek mümkün değildir.

- Yerel pazar ve panayırların hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da çok yaygındı.
- Hem kırsal alanlarla kentler arasındaki yerel ticaretin hem de uzun mesafeli ticaretin önemli bir bölümü bu pazarlar aracılığıyla gerçekleşiyordu.
- Osmanlı hukuku tarımsal üreticileri reaya sınıfına dâhil olarak kabul ediyordu.

TARIMIN VERGİLENDİRİLMESİ

- Yerleşik tarıma dayalı tüm toplumlarda
 - Egemen kesimler tarımsal artığa nasıl el koyacak ve
 - Bu artığın bir bölümüyle de bir ordu, nasıl beslenecektir?
- 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık tımar düzeni imparatorluğun çok büyük bir bölümünde yürürlükteydi.
- *Dirlik Sistemi İslam toplumlarında Emevi döneminde uygulanmaya başlanan Zirai Mukataa sistemi ile Selçuklu devletinde uygulanan ikta sisteminin bir sentezi niteliğindedir.*

- EMEĞİN DENETİMİ
- Tımar rejimini yalnızca orduya asker sağlayan bir yöntem olarak görmemek gerekir.
 - Tarımsal üretiminin gerçekleştirilmesi,
 - Buna bağlı olarak belirli vergilerin toplanması
 - Bir sipahi ordusunun oluşturulması

Merkezi devletin sürdürmeye çalıştığı toplumsal düzenin en can alıcı meselelerini oluşturuyordu.

- Tımar sisteminin iki temel özelliği bulunmaktaydı.
- 16. yüzyıl ortalarına kadar işlenebilir toprakların görece bolluğu, buna karşılık tarımsal nüfusun sınırlı kalışı, devletin emeğe verdiği önemi artırmıştı.

REAYANIN ÖDEDİĞİ VERGİLER

- Tarımsal artığın üreticilerden çekilip alınma biçimleri kapitalizm öncesi toplumların en can alıcı özelliklerinden birini oluşturur.

- Sipahi tarafından toplanan, toprağa ve haneye bağlı vergiler ve yükümlülükler
 - Çift Resmi
 - Yarım çift resmi
 - Bennak
 - İспенçe
 - Cizye
- Üretim üzerinden alınan vergiler
 - Öşür
 - Ağnam

- Angarya (Zorunlu emek hizmetleri)
- Devletin topladığı olağanüstü vergiler
 - Avarız-ı Divaniyye
- Cizye ve koyun resmi dışında bu vergilerin hiçbirisi merkezi devlet hazinesine ulaşmazdı
- Avarız köylü hanelerinden ayrı ayrı toplanmaz, örneğin bir köyün tümünden belirli miktarda gıda maddeleri, ordu için gerekli malzeme veya nakit talep edilirdi.

- Bütün bunlar tımarların idari ve mali bakımlardan merkezi devletten bağımsız birimler oluşturamadıklarını gösteriyor.
- TIMARLI SİPAHİLER
- Tımarların devlet adına yönetimi, bir beratla birlikte sipahilere bırakılmıştı
- Merkezi devlet çıkardığı kanunnamelerle vergi toplama sürecini denetlemeye, sipahilerin ve diğer dirlik sahiplerinin reayayı aşırı derecede sömürmesini engellemeye çalışırdı.

- Sipahiler ne ölçüde birer devlet memuru, ne ölçüde de yerel bir toprak aristokrasisi oluşturuyorlardı?
- Dirlikler devşirmelikten gelen yüksek devlet memurlarına bırakıldığı için, bu dirliklerin babadan oğula geçebilmeleri ya da sahiplerinin merkezi devlete karşı bir güç oluşturmaları oldukça zordu.
- Devletin tımarları sipahilerin elinden aldığı sık görülmezdi.

- **Tımar Düzeni Dışında Kalan Topraklar**
- Osmanlı İmparatorluğunda toprakların çoğunluğu devlet mülkiyeti altındaydı.
- **İkili mülkiyet**
- Rumeli'de Hıristiyanlardan alınan topraklarda ve diğer bölgelerde Müslümanlara ait olan, ancak özel mülkiyetin henüz yerleşmediği topraklarda, merkezi devlet kendi üstün haklarını kabul ettirerek tımar düzenini kurabilmişti.

- **Tam Özel Mülkiyet**
- Toprakta özel mülkiyet haklarına en çok merkezi devletin kendi yönetim biçimini tam anlamıyla kuramadığı eyaletlerde rastlanıyordu.
- Bu topraklarda devlet eyalet düzeyinde saptadığı yıllık vergileri toplamakla yetinmiştir.
- Bu toprakları üretime açanlara veya devrin deyimiyle şenlendirenlere İslam hukukuna uygun olarak temlikname adlı bir belge verilirdi.

- **Vakıflar:**
- Osmanlı toplumundaki özel mülk sahipleri her zaman devlet müdahalesi ve mülklerine devlet tarafından el konulması tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.
- **Doğrudan Devlet İşletmeciliği**
- Toprakta özel mülkiyetin tam zıddı bir durum, devlete ait olan ve doğrudan doğruya devlet tarafından işletilen miri haslarda ortaya çıkıyordu.

- **Farklı Konumlardaki Tarımsal Üreticiler**
- Osmanlı İmparatorluğunda konumları ve yükümlülükleri tımar düzenine bağlı köylülerden farklı olan üreticiler de vardı.
- Toprağı işleyen üreticilerin yükümlülükleri veya toprak için ödeyecekleri kiralara, mülkiyetin biçimine bağlı olarak farklılıklar gösteriyordu.
- Reayanın bir bölümüne de belirli hizmetler karşılığında belirli vergilerden bağışıklık sağlanırdı.